

ช้างสุรินทร์

จักรพงษ์ เจือจันทร์

จังหวัดสุรินทร์ เป็นเมืองที่ได้รับขนานนามว่า "เมืองช้าง" มานานกว่า ๓ ทศวรรษแล้ว เนื่องจากการที่ได้ริเริ่มจัดการแสดงของช้างขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 2503 และได้จัดสืบทอดเป็นประเพณีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ในแต่ละปีนั้น ก็จะมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจเข้ามาชมกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจของสุรินทร์เติบโตอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคอีสานอีกเมืองหนึ่ง

ย้อนอดีตกลับไปเมื่อ 200 กว่าปีที่ผ่านมาในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้มีช้างเผือกสำคัญแตกโรงหนีเข้าป่ามาทางเมืองพิมาย พระองค์จึงโปรดฯให้ทหารออกติดตาม จนกระทั่งถึงเขตที่ชุมชนชาวทวายอาศัยอยู่ ชาวทวายกลุ่มนี้เป็นพวกที่มีความชำนาญในการคล้องช้างและจับช้างอย่างยิ่งซึ่งในที่สุดก็สามารถติดตามช้างเผือกจนพบและนำกลับสู่กรุงศรีอยุธยา ความดีความชอบในครั้งนั้น ส่งผลให้หัวหน้าชาวทวายที่เป็นคณะติดตามช้างได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์พร้อมกับโปรดฯ ยกบ้านให้เป็นเมืองและหนึ่งในบรรดาหัวหน้าชาวทวายก็คือ "เชียงปุม" ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงสุรินทร์ภักดี" และต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์ จางวาง" ผู้เป็นเจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดสุรินทร์

จากอดีตสู่ปัจจุบันลูกหลานชาวทวาย ยังคงสืบทอดมรดกอันล้ำค่าจากบรรพบุรุษ นั่นคือ "การคล้องช้าง" และการเลี้ยงช้างเสมือนหนึ่งสมาชิกในครอบครัว ทำให้ชาวทวายแห่งเมืองสุรินทร์มีความผูกพันแนบแน่นกับสัตว์บกที่ใหญ่ที่สุดในโลกนามว่า "ช้าง" เป็นเวลาช้านาน

ปี 2498 ถือว่าเป็นปีแห่งการชุมนุมช้างของชาวทวายอย่างไม่ได้ตั้งใจก็ได้ ซึ่งการชุมนุมช้างในครั้งนั้น เกิดจากข่าวที่ว่าจะมีเฮลิคอปเตอร์

มาลงที่บ้านตากกลาง (เป็นหมู่บ้านของชาวทวาย เลี้ยงช้าง ตั้งอยู่ที่ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์) ชาวบ้านจึงชักชวนกันไปดู ในสมัยนั้นพาหนะที่ใช้กันโดยทั่วไปของชาวทวายก็คือช้างซึ่งถูกฝึกมาเป็นอย่างดี แต่ละคนแต่ละครอบครัวก็พากันนั่งช้างมาดูเฮลิคอปเตอร์ พอไปถึงจุดที่เฮลิคอปเตอร์จอด ปรากฏว่าช้างที่ไปรวมกันนั้นนับได้กว่า 300 เชือก ทำเอาคนที่มา

ด้วยหวังว่าจะหารายได้เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง พวกเขารวมถึงครอบครัวที่รอคอยด้วยความหวัง อยู่ที่บ้านด้วยเช่นกัน

นี่คือเป้าหมายสำคัญ...ที่น้อยคนนักจะ เข้าใจ

"ถ้าอยู่ที่บ้านก็จะต้องตายกันหมด ทุกคน ทั้งข้างนั้นแหละครับ" คนเลี้ยงช้างตอบผมใน ระหว่างการสนทนาภาษาเดียวกัน ที่พักชั่วคราว ริมนนรัชดาภิเษก...

"ทุกวันนี้ มันไม่มีป่าจะให้ช้างอยู่ ให้ช้าง กินแล้ว ผู้มาหาเงินในกรุงเทพดีกว่า ยังพอได้เงิน ซื้อม้า ซื้ออ้อยให้มันกินบ้าง" หลังสิ้นคำตอบ เขาทอดสายตามองไปที่เจ้าเพื่อนยาก แววดา สะท้อนถึงความขมขื่นที่ได้รับ ทั้งจากคนสุรินทร์ ด้วยกันเองและคนเมืองที่ไม่ยอมที่จะเข้าใจพวกเขา...สำนึกของชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้ผมเจ็บ ลึกในหัวอก

"ป่าที่เคยมีนั่นนะหรือ เขาก็ตัดทิ้ง ปลูกยูคาติปต์กันหมด ช้างมันกินไม่ได้ ถ้าเข้าไปเขาก็ จับเอา หาวานูกูกป่าของเขา"

พวกเขาไม่มีทางเลือกอื่น แม้รู้ว่าการ นำพาช้างเพื่อนยากเข้ามาเมืองหลวง มันไม่ใช่ เรื่องที่ถูกต้อง เพราะไหนจะต้องหาทำเลที่ เหมาะสมสำหรับช้างและคนได้พักอาศัยขณะที่ ต้องเผชิญกับมลพิษอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนั้น ยังเป็นการสร้างปัญหาจราจรให้กับ คนเมืองอีกด้วย

...แต่ใช้ว่าพวกเขาอยากให้เป็นอย่างนั้น...

รายได้ที่พวกเขาอนแรมมากับช้างเพื่อน ยากนั้น หากหักค่าใช้จ่ายทั้งหลายทั้งปวงแล้วก็

พอที่จะส่งเสียให้เมียได้ใช้ ให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน ที่สำคัญคือ ได้ซื้ออาหารให้ช้างกิน ประการ หลังสุดนี้ ไม่ใช่เงินน้อยๆ แต่อาจถึงครึ่งหนึ่งของ รายได้แต่ละวันด้วยซ้ำ ...เราน่าจะรู้ว่า ช้างกิน มากเพียงไหนในแต่ละวัน"

หลังเสร็จสิ้นภารกิจการแสดงงานช้าง ประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ในเดือนพฤศจิกายน บรรดาชาวกวยเลี้ยงช้างกลุ่มนี้แทบจะถูกลืมนอกจากชาวสุรินทร์เลยก็ว่าได้ทั้งๆ ที่รายได้จากการ จัดงานช้างประจำปีนั้นเป็นจำนวนเงิน...ไม่น้อย

กว่า 5 ทศวรรษที่ชาวกวยและช้าง เหล่านี้ ได้มอบหลายๆ สิ่ง หลายๆ อย่างให้กับ เมืองสุรินทร์ แต่สำหรับวิถีชีวิตของพวกเขาแล้ว กลับมีดมนอย่างน่าใจหาย

อย่างไรก็ตาม การจัดทำโครงการช้างคืน ถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ที่ได้ จัดทำขึ้นมาเพื่อให้ชาวช้างสามารถเลี้ยงช้างของ ตนและของโครงการฯ ไว้ในพื้นที่หมู่บ้านตากกลาง ได้ ทำให้จำนวนช้างเร่ร่อนลดลงตามลำดับ ประกอบกับการออกกฎหมายห้ามนำช้างเข้า กรุงเทพฯ ทำให้ช้างเร่ร่อนที่เคยเร่ร่อนอยู่ใน เมืองกรุงก็อพยพโยกย้ายมาเร่ร่อนตามเมือง ท้องเทียรววมทั้งจังหวัดสุรินทร์เอง ซึ่งเราจะ สามารถพบเห็นได้ทุกๆ วันในตัวเมือง

ประเพณีบวชนาคช้าง

นอกจากการแสดงของช้างที่ลือลั่นไปทั่ว โลกแล้ว สุรินทร์ยังเป็นเมืองที่เต็มไปด้วย ศิลปวัฒนธรรมที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นเมือง ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อยู่รวมกันถึง 3 กลุ่มด้วยกันคือ กวยหรือส่วย เขมร และลาว ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มี

ชนบประเพณีที่แตกต่างกันออกไป และก็เป็นที่น่าสนใจและน่าอนุรักษ์ไว้สำหรับอนุชนรุ่นหลัง

ประเพณีงานบวชประจำปีที่หมู่บ้านข้างบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ ก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ต้องค่าแก่การอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง ไม่เพียงแต่สำหรับจังหวัดสุรินทร์หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่สมควรที่จะอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกเลยก็ได้

ขบวนแห่หน้าคช้างอันตระการตา

หมู่บ้านข้าง บ้านตากกลาง เป็นหมู่บ้านของชาวกวยที่เลี้ยงช้าง ซึ่งช้างจากหมู่บ้านข้างแห่งนี้แหละที่ไปแสดงงานช้างของจังหวัดเป็นประจำทุกปี

ชาวกวยบ้านแห่งตากกลางดำเนินวิถีชีวิตด้วยการเลี้ยงช้างตามรอยบรรพบุรุษมานานนับศตวรรษ และที่แห่งนี้ก็เป็นทำเลที่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงช้างที่สุด กล่าวคือ อยู่บริเวณที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลมาบรรจบกัน กอปรกับยังมีสภาพป่าหลงเหลืออยู่บ้าง ซึ่งนับวันก็ถูกทำลายลงทุกที อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ต้องนำช้างออกไปเร่ร่อนตามเมืองใหญ่ๆ

ช่วงวันขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวหมู่บ้านตากกลางและหมู่บ้านใกล้เคียงที่มี

บุตรชายอายุครบบวช ต่างพร้อมใจกันจัดงานบวชขึ้น โดยแต่ละบ้านที่จัดงานบวชก็จะมีการบายศรีสู่ขวัญนาค และจัดงานเลี้ยงคล้ายๆ กับงานบวชโดยทั่วๆ ไป ซึ่งการบายศรีสู่ขวัญนาคของชาวกวยนั้น นิยมทำเป็นคู่เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยจะจัดขึ้นในขึ้น 13 ค่ำ ครั้นพอถึงวันขึ้น 14 ค่ำ ซึ่งถือเป็นวันแห่หน้าค ทุกบ้านก็จะให้นาคขึ้นช้างและแห่มารวมกันที่วัดบ้านตากกลาง ก่อนที่ทั้งหมดจะเคลื่อนขบวนแห่ไปที่ลำน้ำมูล บริเวณที่เรียกว่า"ศาลเจ้าพ่อวังทะเล" หรือเรียกในภาษากวยว่า "หญ่าจู้" เพื่อไปทำพิธีขอขมาและบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวกวยเคารพนับถือ นอกจากศาลเจ้าพ่อที่บริเวณวังทะเลแล้ว ยังมีอีก 2 แห่งคือที่ท้ายหมู่บ้านและท้ายวัด

ในการแห่ขบวนทั้งหมดไปยังบริเวณลำน้ำมูล คงจะคล้ายๆ กับประเพณีบวชนาคที่หาดเลี้ยวของจังหวัดสุโขทัย และประเพณีบวชนาคของหมู่บ้านข้าง บ้านตากกลางนี้ ก็มีช้างเข้าร่วมขบวนนับร้อยเชือก ซึ่งนับได้ว่าเป็นขบวนแห่หน้าคที่ยิ่งใหญ่และหาดูได้ยากยิ่งในทุกวันนี้

ขบวนช้างบริเวณลำน้ำมูล

ช้างแต่ละเชือกที่เข้าร่วมขบวนแห่นั้น เจ้าของหรือความาก็ได้แต่งองค์ทรงเครื่องไม่แพ้กับนาที่นึ่งอยู่บนเจ้าตัวเท่าใดนัก บางเชือกก็มีการเขียนคำเท่ๆ ไว้ตามตัว ให้ผู้คนได้อ่านกัน คลายเครียดด้วยงานนี้ทั้งนาทั้งช้างต่างก็ไม่ยอมแพ้กันในเรื่องความงาม

การประดับตกแต่งช้างที่เข้าร่วมงาน

เมื่อขบวนแห่มาถึงบริเวณวังทะเลแล้ว ก็จะมีการเซ่นผีปุตตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามธรรมเนียมของชาวกวยโดยทั่วไป การเซ่นปุตตานี้จะเป็นในลักษณะของการเสี่ยงทายด้วย โดยการตั้งคางไก่ที่ใช้ในพิธีออกมาดู ซึ่งเป็นความเชื่อเช่นเดียวกับการเสี่ยงทายคางไก่ก่อนออกไปคล้องช้าง

การเสี่ยงทายคางไก่

การเสี่ยงทายคางไก่ก่อนการบวชนี้ เพื่อทำนายว่าจะมีเหตุการณ์อะไรที่เป็นอุปสรรคต่อการบวชหรือไม่ สำหรับกระดูกคางไก่ที่ใช้เสี่ยงทายนั้น จะมีลักษณะเป็น 3 ง่าม และดูจากส่วนตรงกลางของกระดูกถ้ามีลักษณะปลายตรงก็จะบวชได้นานแต่ถ้าเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งก็จะบวชได้ไม่นาน และถ้าปลายนั้นงอรั้งเข้าหาคอ แสดงว่าจะมีอุปสรรคทำให้ไม่สามารถบวชได้ เมื่อพิธีทุกอย่างเสร็จสิ้นก็จะมีพิธีอุปสมบทในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6

จากคำบอกเล่าของชาวกวยที่นี่ บอกว่า จัดมาไม่ต่ำกว่า 2 ชั่วอายุคนแล้ว แต่ที่ไม่มีมีการประชาสัมพันธ์ไปสู่ภายนอกมากนักอาจเป็นเพราะชาวกวยเป็นกลุ่มที่รักความสงบ และก็เห็นเป็นประเพณีธรรมดาๆ แต่ว่าถ้าใครได้มาเห็นแล้ว รับรองเลยว่าไม่ธรรมดาแน่ๆ งานช้างที่ว่ายิ่งใหญ่แล้ว มาเจองานนี้เข้าก็ต้องอึ้งไปเหมือนกัน เพราะงานช้างถือว่าเป็นการแสดง แต่งานบวชนี้เป็นประเพณีที่เกิดก่อนงานช้างหลายสิบปี

หลังจากมีผู้คนไปพบเห็นและมีการบอกเล่าต่อๆ กันมา ทำให้ประเพณีดังกล่าวถูกส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์และในแต่ละปีก็จะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศแวะเข้ามาร่วมขบวนแห่กันอย่างคึกคัก ทำให้ประเพณีบวชของชาวกวยเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น

ถ้าหากท่านแวะมาร่วมชมประเพณีงานบวชแล้ว ท่านยังจะได้พบเห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวกวยเลี้ยงช้างซึ่งอาจจะแตกต่างกับการ

เลี้ยงช้างของทางภาคเหนือ คือที่นี่จะเลี้ยงช้างไว้ในอาณาบริเวณบ้าน คล้ายสัตว์เลี้ยงโดยทั่วไป ทำให้มีความผูกพันและยากที่คนอื่นจะเข้าใจ และหากได้พูดคุยกับพวกเขาท่านก็จะเข้าใจมากขึ้นว่า ทำไมพวกเขาจึงต้องนำช้างไปเร่ร่อนตามเมืองใหญ่

สำหรับการเดินทางมาที่หมู่บ้านช้าง จังหวัดสุรินทร์ ปัจจุบันถือว่าสามารถเดินทางมาได้สะดวก ไม่ว่าจะเป็นรถโดยสาร รถยนต์ส่วนตัว หรือแม้กระทั่งการเดินทางโดยเครื่องบิน มาลงที่สนามบินสตึก แล้วบอกว่าไป "หมู่บ้านช้าง" รับรองว่าไม่มีใครพาไปหลงแน่.

เรียบเรียงจาก

"ภาพหน้ากลาง" หนังสือพิมพ์ในชั้นสุดสัปดาห์ . 3-9 กุมภาพันธ์ 2538

ปรับปรุงเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2543

และ

"ไปดู...งานบวชที่หมู่บ้านช้างสุรินทร์"

ลงพิมพ์ครั้งแรกในสโมสรศิลปวัฒนธรรมหนังสือ "ศิลปวัฒนธรรม"

ปีที่ 15 ฉบับที่ 12 เดือน ตุลาคม 2537 ปรับปรุงเพิ่มเติม 3 มีนาคม 2543